

DANEEL RUTAERT, ALIAS VAN LOVENDEGHEM, BEELDHOUWER, WIJNHANDELAAR OF MECENAS?

Daneel Van Lovendeghem, genaamd Rutaert, is vooral bekend geworden door zijn borgstelling bij de intrede van Gents belangrijkste schilders in de St.-Lucasgilde: Joos van Wassenhove, alias Justus van Gent, en Hugo van der Goes. Hoewel hij verschillende malen in de biografieën van deze beroemde schilders geciteerd wordt, lopen de meningen over het leven en de werkzaamheden van Daneel van Lovendeghem ver uit elkaar.

Hugo van der Goes, vermoedelijk zelfportret, detail uit het Montforte-altaar, Berlijn, Staatliche museen.

Hulin de Loo, Victor van der Haeghen, gevolgd door Lavalleye noemt hem een vooraanstaand koopman en een goudslager¹ Dhanens schrijft dat hij een beeldhouwer was² Duverger-, De Patoul, Sintobin en Vandevivere³ weten daar nog aan toe te voegen dat hij naast beeldhouwer ook nog wijnhandelaar was en tevens kleurstoffen aan kunstenaars verkocht. Het is dan ook begrijpbaar dat zich thans een nader onderzoek opdringt.

Reeds in het begin van de 15de eeuw komt de naam Daneel van Lovendeghem voor in de Gentse archieven in relatie tot Gentse kunstenaars. Op 17 november 1404 liet Daneel van Lovendeghem zijn zoon Willekin gedurende acht jaar in leer gaan bij Willem van Axpoele om hem het ambacht van schilderen te leren. Willem van Axpoele was een belangrijk Gents schilder, die samen met Jan Martins in 1418 de portretten van de graven van Vlaanderen schilderde in het Gentse schepenhuis⁴ De lange leertijd wijst erop dat de vader Willekin waarschijnlijk geen schilder was. Deze Daneel van Lovendegem was de zoon van Zegher⁵.

Of we Willem van Lovendeghem mogen vereenzelvigen met de meester die in 1412 in de Gentse Holstraat naast het Rijke Gasthuis een grote woning bewoonde blijft een open vraag⁶ Wat er verder van de schilder Willem van

Lovendeghem geworden is, hebben we niet kunnen achterhalen.

Daneel van Lovendeghem, de borgsteller van Justus van Gent en Hugo van der Goes, werd pas in het midden van de 15de eeuw voor de eerste maal in de documenten vermeld, waardoor we hem niet kunnen identificeren met de vader van Willem. Op 2 mei 1446 werd Daneel Rutaert opgenomen als meester van de Gentse wijngilde⁷. Daar hij in deze akte niet vermeld werd onder de naam Van Lovendeghem mogen we aanvaarden dat hij Rutaert noemde en zijn familie herkomstig was uit Lovendegem. In dit verband kunnen we moeilijk familiale banden met de hoger vermelde Daneel aanhalen, die waarschijnlijk een lid was van de Gentse familie van Lovendeghem. Deze familie werd reeds in de 14de eeuwse Gentse archieven aangetroffen⁸. Het jaar nadien werd Daneel Rutaert, alias van Lovendeghem lid van de Gentse kuipersgilde. Waarschijnlijk wilde Daneel zijn eigen tonnen voor wijn vervaardigen.

Daneel van Lovendeghem verkocht in 1459 een “*keerle*” (= paard) aan de belangrijke Gentse schilder Daneel de Rycke⁹. Volgens sommigen is deze kunstenaar de auteur van de Gentse Calvarietriptiek (Gent, St.-Baafskathedraal)¹⁰. Op 11 januari 1460 (n.s. 1461) betaalde Daneel van Lovendeghem, alias Rutaert, aan Daneel de Rycke, als deken van de Gentse schildersgilde - naast een zilveren schaal met het wapen van het ambacht en de boord vuurverguld - de som van zes ponden groten, voor de opname van zijn “*natuerlic*” (= bastaard)zoon Hannekin (Jan) in het kunstenaarsambacht¹¹. Het feit dat hierbij geen borgen optraden en de hoge som direct werd betaald, wijst erop dat Daneel van Lovendeghem zeer rijk was. Daneel de Rycke betaalde op 16 november 1462 twee ponden aan Daneel van Lovendeghem, alias Rutaert, voor een gouden zegelring¹². Waarschijnlijk heeft dit document aanleiding gegeven om Rutaert te beschouwen als goudslager of smid. Bij nader onderzoek blijkt dat de naam van Lovendeghem of Rutaert niet voorkomt onder de 15de eeuwse Gentse goud- en zilversmeden¹³. Kort daarna op 28 juli 1463 leende Daneel de Rycke dertig schellingen aan Daneel van Lovendeghem¹⁴. In januari 1463 (n.s. 1464) verkocht de miniaturist Hemery van Bueren een klein schilderij bedragende drie pond groten aan Daneel Van Lovendeghem, alias Rutaert¹⁵. Deze verluchter had een goede relatie met Daneel de Rycke¹⁶. Samen met de goudslager en deken van de Gentse schildersgilde Jan de Vos stelde Daneel Rutaert zich op 6 oktober 1464 borg bij de opname van Joos van Wassenhove in dit gilde¹⁷. Deze Joos van Wassenhove zal na 1469 uitwijken naar Urbino (Italië), waar hij bekend werd onder de naam van Justus van Gent¹⁸.

Op 8 oktober 1464 verkocht van Lovendeghem opnieuw een paard aan Daneel

de Rycke¹⁹.

Op 5 mei 1467 stelde Daneel van Lovendeghem zich samen met Joos van Wassenhove borg voor Hugo van der Goes bij de opname van deze schilder in de Gentse St.-Lucasgilde²⁰. Op 18 augustus 1475²¹ stelde Daneel Rutaert - samen met Jan Stameraert en Hugo van der Goes, de deken van het Gentse schildersambacht - zich borg voor de in zijn tijd zeer hooggewaardeerde beeldhouwer Willem Hughe²². Voor deze opname moest Hughe de hoge som van acht ponden grote betalen en een zilveren schaal waarvan de boord verguld was en de bodem het wapen van de nering droeg. Hierbij verklaarde Daneel Rutaert dat hij als bruidschat van het huwelijk van Willem Hughe met zijn dochter Margriete de schaal zou betalen²³.

Volgens Victor Vander Haeghen overleed deze “handelaar” kort voor 7 februari 1486 (n.s. 1487)²⁴.

Uit de hoger vermelde documenten is er geen enkele verwijzing te vinden waaruit blijkt dat Daneel van Lovendeghem een kunstenaar zou zijn. Uit deze gegevens blijkt eerder dat hij zich graag omringde met kunstenaars en kunstwerken kocht.

Daneel Rutaert, Joan Casel, Antoni Gomar, Koorgestoelte, Barcelona, Kathedraal.

Daneel van Lovendeghem had verschillende kinderen, die een actieve rol hebben gespeeld in het Gentse artistieke milieu. Reeds hebben we zijn bastaardzoon Jan vermeld. Deze beeldhouwer was in 1498 werkzaam voor het grote toernooi van de St.-Jorisgilde te Gent.

Zijn gelijknamige zoon Daneel van Lovendeghem was niet alleen “*beeldsnyder*”, maar ook zoals zijn vader “*wynzegghere*”²⁵. De eerste maal dat deze kunstenaar vermeld werd in een document, was deze jonge kunstenaar werkzaam in het buitenland. Dit wijst er op dat we hier te doen hebben met een volleerd kunstenaar.

Tussen 1499 en 1501 was Daneel Rutaert de Jonge samen met Joan Casel – die geholpen werd door Antoni Gomar – werkzaam aan het koorgestoelte van de kathedraal van Barcelona. Het oude gestoelte vervaardigd in 1459 door Pedro Blasco was in 1479 zwaar beschadigd. Na een aantal ingrijpende restauraties werd uiteindelijk door bisschop Pedro Gancui van Barcelona besloten om een nieuw te laten vervaardigen. Waarom men daarvoor een beroep deed op deze Vlaamse kunstenaar is niet geweten, maar de reden kan gezocht worden in de vorstenrelatie tussen de twee landen. Door het huwelijk van Johanna de Waanzinnige (1479 - 1555) in 1496 met Filips de Schone werden de culturele banden nog nauwer aangehaald, waardoor talrijke Vlaamse kunstenaars werkzaam waren op het Schiereiland²⁶. De Vlaamse kunst deed met Jan van Eyck, die als één der gezanten van Filips de Goede in 1429 de hand ging vragen van Isabella van Portugal, haar intrede in Spanje en Portugal²⁷. In het midden van de 15de eeuw gingen Spaanse schilders – zoals Luis Dalmau²⁸ – naar de Nederlanden om er vertrouwd te geraken met de kunst van de Vlaamse primitieven. In die periode vestigden zich ook Vlaamse kunstenaars – zoals de Meester van Levensbron²⁹ – op het Schiereiland. Tegen het einde van de 15de eeuw was er grote culturele wisselwerking waardoor talrijke Vlaamse kunstenaars werkzaam waren in het zuiden. Hoewel de Gentse school in dat verband nog maar weinig onderzocht werd, stellen we vast dat er ook artiesten uit de Arteveldestad werkzaam waren op het Schiereiland. Naast Daneel Rutaert vermelden we de schilder Juan de Flandes, die wij hebben willen vereenzelvigen met Jan van der Straten³⁰, die in die periode eveneens werkzaam was in Castilië en de beeldhouwer Olivier de Gand, die zijn geluk in Portugal ging zoeken³¹.

Het koorgestoelte in de hoofdkerk van Barcelona wordt thans beschouwd als één van de belangrijkste bezienswaardigheden van deze Catalaanse stad. Hoewel lokale kunsthistorici het er over eens zijn dat er zeker twee of meerdere handen werkzaam waren aan het koorgestoelte is het nog steeds zeer moeilijk om het aandeel van de Gentenaar te achterhalen³². Daar hij in de documenten vermeld werd als beeldhouwer van figuren schrijft men Rutaert de gesculpteerde personages en acht topversieringen van het gestoelte toe. In vergelijking met dit koorgestoelte worden er enkele andere beeldhouwwerken in de kathedraal aan Daneel Rutaert toegeschreven. De preekstoel met flam-

boyante trapleuning, de pinakels en het gebladerte wordt tevens op het actief geplaatst van deze beeldhouwer van personages³³. In vergelijking met dit werk worden tevens twee panelen met het wapen van bisschop Pedro Garcia toegekend. Deze toeschrijving berust voornamelijk op het feit dat het ontwerp van deze heraldische voorstellingen van de hand zijn van Bartholomeus Pons. Catalaanse kunsthistorici houden deze schilder voor een Duitser³⁴, waardoor ze ook van mening zijn dat Daneel Rutaert - die in Pons gevolg geplaatst wordt – een Duitser³⁵ is. Bartholomeus Pons was geen Duitser, maar een Haarlems schilder³⁶. Tussen Gent en Haarlem was een grote culturele wisselwerking op het einde van de 15de eeuw en dit voornamelijk door de relatie tussen de Gentse schilder Hugo van der Goes en Haarlemse kunstenaars zoals Geertgen tot St.-Jans³⁷. De verhouding van Rutaert tot de Haarlemse kunstenaars moet dan gezien worden als een verderzetting van de wisselwerking waarvan Hugo van der Goes aan de basis lag.

Daneel Rutaert, Joan Casel, Antoni Gomar, Koorgestoelte, Barcelona, Kathedraal.

Opvallend is dat de stijl van de gebeeldhouwde figuren van dit koorgestoelte enorm aansluiten bij de Brugse beeldhouwkunst en zelfs in die mate dat sommigen van mening zijn dat een Brugs beeldhouwer deze beelden sculpteerde³⁸. Kenmerkend zijn de zacht gemodelleerde vloeiende oppervlakken met decoratief golvende contouren. Het zijn vooral de engelfiguren met het volle gezicht en bolle wangen geaccentueerde mond en vooral de “wapperende”

pijpenkrullen, die aansluiten bij de Brugse traditie in de navolging van Tydeman Maes³⁹. Reeds is echter verwezen naar de relatie tussen deze Brugse beeldhouwwerken en de “Zingende engelen” van het Lam Godsretabel (Gent, St.-Baafskathedraal) van Hubert en Jan van Eyck⁴⁰. Waarschijnlijk mogen we net zoals bij de miniatuur- en de schilderkunst ook bij de beeldhouwkunst spreken van een wisselwerking tussen Gent en Brugge.

Enkele critici zijn van mening dat men Daneel Rutaert mag vereenzelvigen met de beeldhouwer Daniel Renard die tussen 1501 en 1518 werkzaam was in het Klooster van de Heilige Kruisen in Barcelona⁴¹.

Daneel Rutaert, Preekstoel, Barcelona, Kathedraal.

Deze vereenzelving wordt door de meeste historici terecht verworpen⁴², daar Daneel Rutaert reeds in 1504 terug was in Gent.

In de staat van goed van 3 april 1504 wordt Daneel Rutaert vermeld als beeldhouwer. Deze staat werd opgemaakt ten behoeve van Gerard Crieck, zoon van Engelbrecht en Marguerite Rutaert, zuster van Daneel. Hierin wordt vermeld dat de weduwe Marguerite Rutaert een huis aan de Lange Mere verkocht had aan Godfried Hebbelin, raadsheer van de Raad van Vlaanderen, dat paalde aan haar eigen woning in de Kalandenberg. Hierbij krijgt Gerard als weeskind van de overleden beeldhouwer Ingelbrecht Crieck een deel van de verkoop⁴³.

Op 13 december 1511 deed de prior van het klooster der geschoeide karmelieten te Gent een beroep op Daneel van Lovendeghem voor het afwerken van een doksaal in de kloosterkerk. De prior was niet tevreden over het werk van de beeldhouwer Jan de Smytere, die reeds het doksaal langs de zijde van het koor had voltooid. Hij deed daarom een beroep op van Lovendeghem om het doksaal verder af te werken langs de zijde van het schip. Het was een zeer

grote jubee waarvoor de kunstenaar 27 ponden groten ontving. Bovenaan tussen de arcaden moesten op de panelen de voorstellingen van de *“Zeven ween van Onser Vrouwen met haren Blijsscaben”* gesculpteerd worden. Het geheel werd gedragen op zuilen waarvan de kapitelen opgesmukt waren met tafereelen uit het leven van de profeet Elias. Verder was het doksaal opgesmukt met bladeren, bloemen, dieren en personages⁴⁴.

Nadien werd nog een crucifix boven op het doksaal geplaatst en een orgel⁴⁵. Dit doksaal werd op 22 augustus 1566 door de beeldenstormers verwoest⁴⁶.

Als deken van de Gentse wijngilde verkocht Daneel Rutaert in 1512 een losrente in de parochie van Nevele aan Jan van den Hecke. Opvallend is dat Daneels broer Nicolaas en zijn schoonbroer Gillis van der Piet optraden als borgen⁴⁷.

Op 4 oktober 1513 stelde Daneel de jonge zich samen met Anthonis Deynoot borg voor Pieter Thomaes, zoon van Abraham, bij diens opname in het Gentse schildersgild⁴⁸.

In 1513 traden Clais Rutaert en zijn schoonbroer Gillis van der Piet op als borgen voor een renteconstitutie van de *“beeldesnijdere”* Daneel Rutaert⁴⁹.

In 1517 werd hij opnieuw vermeld als *“beeldesnydere”* en *“wynzegghere”*⁵⁰. Dit wijst er op dat hij de wijnhandel van zijn vader heeft verder gezet.

In 1520-1521 was hij werkzaam voor de gevel van het nieuwe en huidige Gentse stadhuis⁵¹. Op 26 augustus 1521 verkocht de *“beeldesnijdere”* Daneel Rutaert, zoon van Daneel, de losrenten in de parochie van Nevele. Opnieuw trad zijn schoonbroer van der Piet op als borg⁵². In 1539 werd hij nog vermeld als beeldhouwer⁵³.

Daneel van Lovendeghem, genaamd Rutaert de Jonge overleed vóór 1541⁵⁴.

Daneel de Jonge had naast zijn halfbroer Jan nog een broer Nicolaas⁵⁵. Deze kunstenaar werd op 3 december 1500 vermeld als gezworene van het Gentse St.-Lucasgild⁵⁶. Nicolaas Rutaert was reeds overleden op 4 maart 1518⁵⁷.

Daneel van Lovendeghem de Oude had nog twee dochters. Reeds hebben we vermeld dat Margaretha van Lovendeghem voor 1475 gehuwd was met Willem Hughe. In 1485 overleed deze beeldhouwer. Als weduwe ontving Margaretha geld voor beeldhouwwerk waaraan haar overleden man werkzaam was. Op 28 december 1485 ontving ze de laatste afbetaling voor het retabel dat Hughe vervaardigde voor het ambacht van de merseniërs en dat reeds prijkte op hun altaar in de Gentse St.-Niklaaskerk⁵⁸.

Waarschijnlijk ontving de weduwe tevens de laatste betaling van het retabel voor de St.-Gertrudiskerk te Bergen-op-Zoom⁵⁹. Dit echtpaar had verschillende kinderen. In een geschil tussen haar en de nering van de schilders gere-

gistreerd op 18 september 1488, waarbij zij wijst op het recht van een weduwe om het ambacht van haar man verder uit te oefenen, wordt vermeld dat haar zoon Gerard Hughe 14 jaar oud was, m.a.w. het levenslicht zag in 1474⁶⁰. Daarnaast vermelden we Joos en Anna, die in 1497 nog niet meerderjarig was (+ 25 jaar) en waarvoor Ghelain Hughe (haar oom?) optrad als voogd⁶¹.

Margaretha hertrouwde in 1486 met Jan Dijnghelsche⁶². Jan Dijnghelssche werd na de Carolijnse Consessie (1540) vermeld als kunstenaar onder “*Daude overledene*”.

Samen hadden ze een zoon Lucas genaamd. Mogelijks was de Gentse kunstenaar Jacob Dijnghelssche hun zoon⁶⁴, daar zijn oudste zoon Jan noemde. Beiden waren meester in de Gentse St.-Lucasgilde⁶⁵.

Margaretha Rutaert hertrouwde voor de derde maal met de uit Utrecht⁶⁶ afkomstige beeldhouwer Inghelbrecht Crieck⁶⁷. Hij voltooide het onafgewerkte retabel van Willem Hughe te Bergen-Op-Zoom. Zij overleefde haar derde man bij wie ze een zoon Gerard had⁶⁸. In 1503 werd ze opnieuw vermeld als weduwe.

De tweede dochter van Daneel van Lovendeghem de Oude kennen we niet bij voornaam, maar we weten wel dat zij gehuwd was met de Gillis van der Piet, daar deze herhaaldelijk vermeld werd als zwager van Daneel en oom van Margaretha's kinderen. Dit echtpaar had een zoon de Jan van der Piet die met zijn vrouw De Brune een huis bewoonde aan de Burgstraat⁶⁹. Waarschijnlijk was zij de dochter van de voorname Gentse schilder Augustijn de Brune⁷⁰, daar deze kunstenaar op 10 februari 1485 (n.s. 1486) dit huis had gekocht⁷¹.

Jan van der Piet werd op 21 november 1497 opgenomen als meester in de Gentse St.-Lucasgilde⁷². In 1497 aanvaarde hij Hugo van der Linden als leerling om hem het ambacht van glazenier te leren⁷³.

Besluit

Uit de hoger vermelde documenten blijkt dat Daneel I van Lovendeghem, genaamd Rutaert, geen kunstenaar was, maar zich graag inliet met de belangrijkste Gentse artiesten uit zijn tijd die hij bijstond en steunde. Zijn liefde voor de kunst droeg hij over op zijn kinderen en kleinkinderen, die allen in het Gentse artistieke milieu vermeld worden. We mogen dan ook de mening dat Daneel I een beeldhouwer was verlaten en aanvaarden dat deze verwarring berust op de activiteiten van zijn zoon Daneel II die ook de wijnhandel van vader verder uitbaatte.

Het is duidelijk dat de vervaardiging van het koorgestoelte van de kathedraal

van Barcelona niet alleen belangrijk is voor de kunst van de Arteveldestad, maar het toont tevens aan dat op het einde van de middeleeuwen Gentse kunstenaars gewaardeerd werden ver over de grenzen van ons land en een internationale erkenning hadden.

Reeds voordien hadden we door de ontdekking van het stenen mausoleum van Jan van Gistel (1432) te Zuiddorpe en te Kloosterzande door Jan de Meyere aangetoond dat Gentse steenhouwers hoogstaande producten vervaardigden die gegeerd werden tot ver buiten Vlaanderen⁷⁴. Ook dit koorgestoelte werpt een nieuw licht op de Gentse beeldhouwkunst en kan als uitgangspunt genomen worden om andere houtsculpturen in de Gentse school onder te brengen.

We willen hierbij vooreerst onze collega lic. Anne De Mayer voor het nemen van de foto's van het koorgestoelte (cf. supra) en onze studente Sarah Eggermont voor het verder onderzoek en het nemen van foto's in Barcelona bedanken. Verder gaat onze dank uit dhr. André Capiteyn, medewerker van het Gentse stadsarchief voor de hulp tijdens deze navorsing.

Rudy van Elslande

NOTEN

- ¹ LAVALLEYE J., *Juste de Gand, peintre de Frederic de Montefeltro*, Brussel-Rome 1936, blz. 27, noot 2.
- ² DHANENS E., *Hugo van der Goes*, Antwerpen, 1998, blz. 27.
- ³ Cat. Hugo van der Goes (1430/1440-1482) *l'homme et son oeuvre*, Oudergem 1982, blz. 6.
- ⁴ VAN ELSLANDE R., Jan van der Asselt, hofschilder van Lodewijk van Male, in: *De Leiegouw*, 29ste jg., 1987, nr. 7, blz. 435.
- ⁵ Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1407-1408, f° 9V°.
- ⁶ Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1412-1413, f° 5.
- ⁷ *Kenlic (zij) dat Daneel Rutaert bekende Janne Raed als deken van den wyn ambachte, ende ter voorseyder neeringhe behouf, schuldich te syn de somme van XVI pont groote ende drie silveren schaelen elc weghende een troyse marc, de boorden vergult ende den bodem ghemelgeert metten wapenen van den vorsejden ambachten, ende dat over den coop van den vrydomme van diere, etc. ii Meye (1446)*; Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1445-1446, f° 120.
- ⁸ VAN ELSLANDE R., Terneuzen ten tijde van de eerste Elisabethsvloed (1404-) (Deel I: voor de storm 1400-1404), in: *Nieuwsbrief*, nr. 82, 2012, blz. 11, nr. 10.
- ⁹ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: *Het land van Aalst*, 43 ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357 (noot 28).
- ¹⁰ DE SCHRYVER A., De Gentse schilderkunst na de Van Eycks, in: *Cat tent. Justus van Gent*,

- Berruguete en het hof van Urbino, Gent Museum voor Schone Kunsten, 12-10 / 15-12-1957, blz. 23-24.
- ¹¹ VAN ELSLANDE R., Daneel De Rycke, De Gentse schilder (ca. 1415-1474), in: Ghendtsche Tydinghen, 1997, nr. 3, blz. 146.
- ¹² VAN ELSLANDE R., o.c., blz. 41-142.
- ¹³ STUYCK R., Belgische zilvermerken, Antwerpen-Brussel, 1984, blz. 193-197.
- ¹⁴ Ibidem
- ¹⁵ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357 (noot 28).
- ¹⁶ VAN ELSLANDE R., Daneel De Rycke, De Gentse schilder (ca. 1415-1474), in: Ghendtsche Tydinghen, 1997, nr. 3, blz. 142, 143.
- ¹⁷ VAN ELSLANDE R., Lieven van Lathem, een onbekende belangrijke kunstenaar uit de 15de eeuw, in: Scheldeveld, jb. XXI, 1992, blz. 137.
- ¹⁸ VAN ELSLANDE R., Nabur Martins, de belangrijkste Gentse schilder uit het midden der 15de eeuw, in: Ghendtsche Tydinghen, 25ste jg., 1996, blz. 190; VAN ELSLANDE R.D.A. – DE KRAKER A.M.J., De familie Horenbault: renaissancekunstenaars en cartografen te Gent en daarbuiten (ca. 1460 tot ca. 1630), in: Jaarboek 2004-2006 Oudheidkundie Kring “De Vier Ambachten”, Hulst 2007, blz. 21-22.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357 (noot 28).
- ²¹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1475-76, f° 35v°.
- ²² We vermelden hier tevens de 19de eeuwse falsificatie in het Gentse schildersboek, waarbij een Willem Hughe die opgenomen werd in 1446, een homoniem die opgenomen werd in 1456 en gezworene werd in 1471; VANDER HAEGHEN V., Mémoire sur des documents faux relatifs aux anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands, Gent 1898, blz. 24.
- ²³ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43 ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357, noot 28.
- ²⁴ VANDER HAEGHEN V., RUTAERT (Daniël Ier), ou LOVENDEGEM (VAN), LOVENDEGHEM, RUUTAERT, RUUTHAERT, in: Biographie Nationale, XX, 1908-1910, 460-462.
- ²⁵ *Kenlic zy allen lieden dat Daneel Rutaert, fs Daneels, beeldesnydere ende wynzegghere, commen es voor scepenen van ghedeele in Ghendt, kende ende lyde dat Ghoores Mannins, ter causen van zyne ghesellenede gheheel hojr van Clayse Rutaert, zynen zweer, tselvs Daneels broedere was, hem Daneel duechdelic ende wel ghecontenteert, betaelt ende ghenouch ghedaen heeft... Actum iij martij xve ende xvij;* Gent, Stadsarchief, Staten van goed 1517-1518, f° 44.
- ²⁶ THOMAS W. – STOLS E., Vlaanderen en Castilië: twee eeuwen gekruiste levenswegen, in: Cat. tent. Vlaanderen en Castilla y Leon op de drempel van Europa, Antwerpen Kathedraal 16-9/10-12-1995, blz. 1-23.
- ²⁷ VAN ELSLANDE R., Het Brugse atelier van Jan van Eyck tussen 1433 en 1441 (Deel I), in: Brugs Ommeland, 29ste jg., 1989, blz. 102.
- ²⁸ VAN ELSLANDE R., De van Eycks te Gent, in: Ghendtsche Tydinghen, 12de jg, 1983, blz. 156; VAN ELSLANDE R., De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods, in: Ghendtsche Tydinghen, 15de jg., 1986, blz. 58.

- ²⁹ VAN ELSLANDE R., De van Eyck's en het Prinsenhof te Gent, in: Ghendtsche Tydinghen, 13de jg., 1984, nr. 3, blz. 184 - 188.
- ³⁰ VAN ELSLANDE R., Juan de Flandes met name Jan van der Straten, in: Brugs Ommeland, 26ste jg., 1986, nrs 1-2, blz. 111-120.
- ³¹ Cat. tent. Feitorias, Kunst in Portugal ten tijde van de Grote Ontdekkingen (einde 14de eeuw tot 1548), Europalia Portugal, Antwerpen Kon. Museum voor Schone Kunsten 1991, blz. 182-184.
- ³² RIVAS CARMONA J., Los trascoros de las catedrales españolas: estudio de una tipología in : Arquitectura, Murcia 1994, blz. 86.
- ³³ MONTSERRAT JARDIANGUERA, Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la tradició germànica a la producció local, Proefschrift ter behaling van de title doctor in de kunstgeschiedenis, Universiteit Faculteit Kunstgeschiedenis, Barcelona, 2001, vol. I, blz. 155, 162-172.
- ³⁴ Marià Carbonell i Buades, Bartolomé Ordóñez i el cor de la catedral de Barcelona, 2000-2001, blz. 124.
- ³⁵ MADURELL J.M., Pedro Nunyes y Enrique Fernandes, pintores de retablos», Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona, I, 1943, blz.. 13-91.
- ³⁶ BRUYN J., De betekenis van het werk van Jan van Scorel omstreeks 1530 voor oudere en jongere tijdgenoten, in: Oud Holland, vol. 98, 1984, nr. 2, blz. 89-109.
- ³⁷ VAN ELSLANDE R., Het Clair-obscur in de 'Kerstnacht' van Hugo van Der Goes Vernieuwer en voorloper van het 17de-eeuwse caravaggisme – Chiaroscuro in 'The Navity' bij Hugo van der Goes Innovator and precursor of the 17th century Caravaggist style, Hoogstraten, 2011, blz. 25 – 26.
- ³⁸ De gids in de kathedraal bracht deze stelling naar voor. Vriendelijke mededeling Sarah Eggermont.
- ³⁹ Steyaert J.W. (red.), Laat-gotische beeldhouwkunst in de Bourgondische Nederlanden, Cat. tent. Meesterwerken van de gotische beeldhouwkunst, Gent Museum voor Schone Kunsten, 1994, blz. 194-199.
- ⁴⁰ J. Steppe, lezing XIIde Congres van de Federatie van de Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België, Mechelen, 3-6 sept 1970, blz. 42 (samenvatting).
- ⁴¹ VEGEU A. D., Imatges de la Llegenda Daurada. El retaule de Santa Maria Magdalena de Santes Creus, catàleg d'exposició, Tarragona , 1997.
- ⁴² Marià Carbonell i Buades, o.c., blz. 124.
- ⁴³ Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1503-1504, f° 54v°.
- ⁴⁴ *Danneel Ruuthaert, beeldesnydere, kende achtervolghende der voorwaarden met hem ghemact ende der bestedinghe hem ghedaen up de ondersvreneve condicien ende bespreken by broeder Janne Coels, presbytre, prior van den cloostre ende couvente van Onser Lieven Vrouwen broeders binnen deser voornomder stede, anghenomen hebbende te makene, weerckene ende leverne alle de snede ende tlym dat den doxsale van den zelve cloostere toebehoort, van der zolderinghe nederwaert, ende datte te vuldoene, weerckene ende vulcommene van der eerster huere dat hy begonnen heeft toten tyt toe dat hy al gherecht sal wesen. Alder eerst de capiteelen met der historie van Helias de profete, ende up elc capiteel anden styl een reprintskin omme daer naermaels een beelde up te stellene, ende an elke zyde van den style een pilaerkin, wel duerwrocht, ende daer up elken styl een tabernacle, de snede vul van ghewasse boven met eenen keyserboykine na den heesch van den weercke, ende voor elcke vaute die blommen ende looveren ende panneelen elc na synen heesch, ende*

voor elke vaute up elc zyde de Zeven ween van Onser Vrouwen met haren blysscapien, ende die ydel plaetse ghevult met ghewasse, dyceren ende cleen personnagien, ende alle die voyen ghesneden ghelyc die eerste, ende int crues van der lyste een wyngaert rancke ghesaeyt van ens thenden, ende binnen up istuuten van der vault een schive met eender beelde ende metten looveren na den heesch van den weercke na dat Jan de Smytere ghemaect heeft: ende voort naemt de voorseide Danneel alle snede ende lym vooren ghenomt tzyne laste, ende al dit weerc wel ende dueghdelic te weerckene, ende al syn ghesneden weerc te weerckene ende stellene in den rechte ende te accordeerne na den heesch van den weercke, ende na al dat synen ambochte angaet te vuldoene: heeft voort de voornomde Danneel den voornomden prioro belooft ende hem verbonden heeft tweerc ter voorckercken waert noch beter te makene dan dat binnen in den choor begonnen es, ende dat up de visitacie van weerclieden die hem daer af verstaen moghen. Es ooc besprec dat hy Danneel van den tydt dat hy beginnen sal te weerckene niet en sal moghen uutten weercke gaen, noch niemendt van synen ghesellen, voor dat vuldaen is: ende emmers heeft hy belooft tselve zyn weerc ten lancxten te vulrechtene tsent Jans messe xve ende twaleve eerstcommende ten lancxten. Dese anneminghe ende bestedinghe es ghedaen ende gheschiet mids der somme van xxvii lib. gr. vlaemischer munten wechdraghens, die de voornomde prioro over ende uutten name van den selven synen cloostre ende convente den voornomden Danneel belooft te betaelne binnen den tyt van den voornomden weercke ende emmers zeere corts na tvulstellen ende vulcommen van dien. Dies heeft de voornomde Danneel den voornomden prioro in den name van den selven synen cloostre ende couvente, in also verren als hy den selven docxsael onthiere ende sent Jansmesse eersteommende niet vulstelt ende ghelevert en hadde, hem van synder voornomder somme van xxvii lib. gr. alle weken af te slane ende te defalqnierne x sch. gr. de weke, voor also vele weken als hy inne ghebreke werdt van den selven docxsale na der voornomder sent Jansmesse xve ende xij te vulrechtene ende vulwrocht te leverne, zo voorseit es; welcke voornomde leveringhe ende betalinghe inder manieren voorscreven te doene, partien an beede de zyden, elc zo verre alst hem angaet, bekent ende verzekert hebben elk up hem ende up al tsyne. — Actum xiiij in decembre xve ende xj.; Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1511-1512, f° 140.

⁴⁵ Boven up den docsael stont, zeer schoone verheven ende ghesneden, Ons Heere an tcruse, Ons Vrouwe ende Sente Jan, met rijckelicke basementen, cijeraigen ende deademen, maer twas al van boven neder gheworpen: ooc de hurghel ende tposetijf, die up den docsael stonden, zoo voorscreven es. Den docsael up de zijde vanden bueck, noch nauwelic alf vuldaen zijnde, ende ghestoffeert met hijstorieen oft ghesneden paercken, nauwelic totter heelft, zeer constich ghedaen, de zelve zijn al uutgheworpen als vuylnesse oft baalsche onzuiverheit, ja, die cleene beeldekens die in de chieraige vande paercxkins stonden moesten oock af dansen; maer en sloughen moghelic gheen ghade datter ooc cleene hijstoriale paercxkins waren ghemaect in de reprijns vande hanghende sluetels onder den docsael; want die hadden gracie, zoot noch blijft. Dit was een zeer costelic ende constich weerck, altsamen zoo rijckelic ende degheelic anghelijt vanden meester, diet maecte, dat hij daer inne verstelt bleef, zoo dat den langhen tijt, die hij daer over was, zijnen loon hat ende moeste hem onvulmaect laten. Men zecht dat hij hem daer inne bijstier wrachte. Die twee autae tafelen, die stonden onder den docsael, zijn metten anderen bedorven ende ghecapt, ende de dueren vanden docsael zeer rijckelic ghesneden vanden voornoemden meester, hebben zij duerluchtich ghemaect, om zeker beelden uut te doene die daer in ghevoucht waren. Waren ooc in wille om gheheel den docsael om leeghe te legghen, hadde hij haer niet te steerck gheweest van spieschen haute, ende hebben nochtans boven tschutzsel van dien, over beede de zijden, in sommige steden duerluchtich ghemaect; VAN VAERNEWIJCK M., Van die beroerlicke tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568 (ed. Vanderhaeghen), dl I, Gent

1872-1881, blz. 161-162.

- ⁴⁶ BLOMMAERT M.P., Vlaemsche kronijk of dagregister al het gene gedenkwaardig voorgevallen is, binnen de stad Gent, sedert den 15 july 1566 tot 15 juny 1585 ondehouden in 't Latijn door PU. De Kempenare,... Gent, 1839, 22 augustus 1566.
- ⁴⁷ *Danneel Ruuthaert, fs. Daneels, kent wel ende duechdelic vercocht hebbende Janne van den Hecke, fs. Jan, in den name ende als dekin van der neeringhe van den wijnmeters ende wijnseggher deser stede ende ter selver neeringhe behoef de somme van v lb. gr. tsjaers eeuwelicken ende ervelicken losrenten vlaemscher munten, den penninc xvj, die hy vercoopere hem coopere in den name en ten behoef als vooren belooft te betaelne gheel telcken xxvij en daghe van hoeymaent in elc jaer... Desen coop is ghedaen omme de somme van iiij lb. gr. vl(aemsche) m(unt)... wrlcke v lb. gr. den vercoopere belooft wel ende wettelic te besettene in de prochie van Nevele versekert up hem ende up al tsyne, ende voort syn borghen over hem Claeis Ruutaert, syn broedere, ende Gillis van der Piet, syn zwaghere, elc voor andren ende een voor al, Actum xxvij en in hoymaent xv e xij; Gent, Stadsarchief? Jaarregister van de keure 1511-1513, f° 186.*
- ⁴⁸ *Pietre Thomaes, fs. Abrahams, bekent tachter ende sculdich zynde Janne de Stoovere, fs. Anthonis, in den name ende als deken van der neeringhe van den scilders dezer stede endfe ter zelver neeringhe behouf der somme van tien ponden twalef grooten vlaemscher munten in ghelde ende eene zilveren scale van eender troycher maerc, den boert vergult ende inden boden gheamelgiert ende verheven metter wapene van der zelver neerynghe, goede scult over den coep van der vryheden van der zelver neeringhe, daer hy Pieter by den voorn(oemde) deken ende zynen ghezwoornen ghezellen inne ontfanen ende ghevrydt rs, welcke voorn(oemde) somme ende scale hy Pietre den zelven als vooren belooft te betalene ende leverne y payementen, ende de scale te leverne binnen den jare naer tleste payementen van der voorn(oemde) somme, welcke betalinghe ende leveringhe in der maniere voors(hrevene) te doene, de zelve Pietre belooft, bekendty ende verzekert op hem ende up al tzyne, ende voort zyn boorghen over hem, elc voor andren ende een voor al, Anthonis Deynoot ende Danneel Ruuthaert... Actum den iiij e in octobris xvc e xij; Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1513-1514, f° 23.*
- ⁴⁹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1513-1514, f° 34.
- ⁵⁰ *Kenlic zy allen lieden dat Daneel Rutaert, fs. Daneels, beeldesnijdeze ende wijnzegghere, commen es voor scepenen van ghedeeler in Ghendt, kende ende lyde dat Ghoores Mannins, ter causen van zyne ghesellenede gheheel hojr van Clayse Rutaert, zynen zweer, tsels Daneels broedere was, hem Daneel duechdelic ende wel ghecontenteert, betaelt ende ghenouch ghedaen heeft... Actum iiij martij 1517, Gent, Stadsarchief, Staten van goed 1517-1518, f° 44v°.*
- ⁵¹ Betaelt Daneel Ruutaert, over thauwen ende snyden van zekere noodsteenen an tweerc van den nieuwen scepenhuuse, iiij sch. gr.; VAN TYGHEM F., Het stadhuis van Gent Voorgeschiedenis-Bouwgeschiedenis-Veranderingswerken-Restauraties-Beschrijving-Stijlanalyse, dl. I-II, in: Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Academiae Analecta, Klasse der Schone Kunsten, 40ste jg., nr. 2, Brussel 1978, dl. II, blz. 214.
- ⁵² Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1521-1522, f° 5.
- ⁵³ <http://www.ebooksread.com/authors-eng/albert-montefiore-hyamson/a-dictionary-of-universal-biography-of-all-ages-and-of-all-peoples-hci/page-171-a-dictionary-of-universal-biography-of-all-ages-and-of-all-peoples-hci.shtml>
- ⁵⁴ VANDER HAEGHEN V., o.c., blz. 461.

- ⁵⁵ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357, noot 28.
- ⁵⁶ VANDER HAEGHEN V., Mémoire sur des documents faux relatifs aux anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands, Gent 1898, blz. 47.
- ⁵⁷ THIEME U. – BECKER F., Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, dl. XXIX, Leipzig, z.d., Nicolaas Ruitaert.
- ⁵⁸ Gent, Stadsarchief, Nota Kunstenaars H.
- ⁵⁹ GERLACH P., Laatgotische Noordbrabantse beeldhouwers, in: Cat. tent. Aspecten van de laatgotiek in Brabant, Leuven, Stedelijk Museum 11-9/ 28-11-1971, blz. 464-465.
- ⁶⁰ Aan de deken deelde ze mee “*dat hy haer late haer neeringhe doen als weduen pleghen ende ooc dat Gheenkin haer beeder kint omtrent veertien jaer haudty mach de neeringhe doen als vrij omdat hy altoes in de conste bliven soude*”; Gent, Stadsarchief, Staten van goed 1488-1489, f° 8v°.
- ⁶¹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1497-1498, f° 69; Nota’s Kunstenaars H.
- ⁶² Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1486-1487, f° 102v°.
- ⁶³ VANDER HAEGHEN V., La corporation des peintres et des sculpteurs de Gand, matricule, comptes et documents (16e-18e siècle), in : Handelingen der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent, dl. VI, 1905-1906, blz. 6.
- ⁶⁴ VANDER HAEGHEN V., o.c., blz. 6, 8.
- ⁶⁵ Ibidem.
- ⁶⁶ VAN ELSLANDE R., Hertog Filips de Goede liet het Gentse Prinsenhof rijkelijk opsmukken, in: Ghendtsche Tijdinghen, 25ste jg., 1996, blz.144.
- ⁶⁷ VAN ELSLANDE R., Lieven van Lathem, een onbekende belangrijke kunstenaar uit de 15de eeuw, in: Scheldeveld, jb. XXI, 1992, blz. 133.
- ⁶⁸ *Kenlic zy allen lieden dat joncv. Mergriete Ruutaerts, houderigghe van Inghelbrecht Criecke, beeldesnydere, hueren man was, ende van zynder versterfte alsnoch onverdeelt zittende, commen es voor scepenen van ghedeele in Ghend, kende ende verclaersde dat zoe wel ende duechdelic, zonder eenighe fraude, vercocht heeft meester Godevaerde Hebbelin, raed ons harde gheduchts heeren ende princhen in Vlaenderen etc., een huus ende stede staende loofwyfs te voorhoofde an de Lange Meere, achter an haer huus ende erve daer hy jeghewoordelicx inne woont an den Callenderburch, ... en al ditte (metten lasten voorscreven) omme de somme van xxxvj lib. gr. ... up twelke scepenen van ghedeele voors. alze oppervooghden van Gheerken Criecke, der voors. joncfr. ende Inghelbrechts zone, wien ditte van der eene helft annoopt in dese vercoopinghe ende bysonder angaende ziere helft, hoe wel tselve Gheerken noch in vooghdyen niet ghestelt en zy, ter relatien van der voors. zynder joncfr. moedere, metgaders van den voors. Gheeraert Huwe (= Hughe), zynen (half)broedere, Claeysse ende Daneele Ruutaert, Ruitaerts zyne ooms, Gillisse vander Piet, Willemme Lambrechts ende Claeys Lambrechts, tvoors. Gheerkins maghen ende vrienden, gheaccordeert hebben ende accorderen by virtute vandesen, ende ooc mede dat men Gheerken daerof ontgoeden ende onteerven zal moghen in tyde ende wyle ... Actum den iij van april xvciij;* Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1503-1504, f° 34v°.
- ⁶⁹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1527-1528, f° 80v°.
- ⁷⁰ VAN ELSLANDE R., Het Laatste Oordeel van de Meester van Diest met name Lieven van der Clite (en Augustijn de Brune), in: Meer Schoonheid, 33ste jg., 1986, nr. 4, blz. 98-108; Ibidem, 34ste jg. 1987, blz. 1-12, 33-34, 82-84.

⁷¹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1485-1486, f° 88v°; 1488-1489, f° 15v°.

⁷² Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1496-1497, f° 36v°.

⁷³ Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1497-1498, f° 54.

⁷⁴ VAN ELSLANDE R., *De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten*, in: *Over den vier Ambachten*, Kloosterzande, 1993, blz. 1013-1026.
